

Нами і надалі будуть проводитись дослідження, направлені на удосконалення планування аудиторської діяльності аудиторських фірм з метою підвищення якості і ефективності результатів аудиту.

1. Аденс Р. *Основы аудита*. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с. 2. Андреев В. Д. *Практический аудит: Справочное пособие*. – М.: Экономика, 1994. – 336 с. 3. Арнс А., Лоббек Дж. *Аудит*. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 560 с. 4. *Аудит: Практическое пособие*/А. Кузьминский, Н. Кужельный, Е. Петрик и др. // Под. ред. А. Кузьминского. – К.: Уcheinформ, 1996. – 283 с. 5. *Аудит в Україні*. – К.: Євроіндекс ЛТД, 1994. – 68 с. 6. Білуха М. Т. *Аудит у бізнесі: Посібник для бізнесменів*. – Дніпропетровськ: Прескон, 1994. – 240 с. 7. Білуха М.Т. *Курс аудиту*. – К.: Вища школа – Знання, 1998. – 573 с. 8. Данилевский Ю.А. *Аудит: вопросы и ответы*. – М.: Бухгалтерский учёт, 1993. – 112 с. 9. Додж Р. *Краткое руководство по стандартам и нормам аудита: Пер. с англ.* – М.: Финансы и статистика, ЮНИТИ, 1992. – 240 с. 10. Закон України "Про аудиторську діяльність" // Галицькі контракти. – 1993. – № 23. 11. Зубілевич С.Я., Гелов С.Ф. *Основы аудиту*. – К.: Ділова Україна, 1996. – 374 с. 12. Ефимова О.В. *Финансовый анализ*. – М.: Бухгалтерский учёт, 1996. – 208 с. 13. Кузьмінський А.М. та ін. *Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*/ А. М. Кузьмінський, В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К.: Вища шк., 1993. – 223 с. 14. Пушкар М.С. *Контролінг: Монографія*. – Тернопіль, 1997. – 146 с. 15. Робертсон Дж.К. *Аудит*. – М.: КРМС и Контекст, 1993. – 496 с. 16. *Словарь иностранных слов. 18-е изд. Стер.* – М.: Русский язык, 1989. – 624 с. 17. Филип Л. Дефлиз, Генри Р. Дженик, Винсент М. О'Рейли и др. *Аудити Монтгомери*. – М.: Аудит, Издательское объединение «ЮНИТИ». – 542 с. 18. Шеремет А.Д., Суйц В.П. *Аудит*. – М.: Инфра, 1995. – 240 с. 19. 2001 МФБ. *Стандарти аудиту та етики*. – К.: ТОВ „Паритет-інформ”, 2003. – 697 с.

УДК 336.414+338.962

П.І. Віблій

Національний університет “Львівська політехніка”

АНАЛІЗ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП В РОСІЇ

© Віблій П.І., 2004

Розглянуто проблему залучення зовнішніх та внутрішніх джерел фінансування фінансово-промислових груп (ФПГ). Дано детальний аналіз законодавчого регулювання створення та діяльності ФПГ у Росії. Висвітлено та проаналізовано заходи державної підтримки ФПГ в Росії, джерела зовнішнього та внутрішнього фінансування ФПГ, зокрема зовнішнє кредитування та консолідована звітність як форма самофінансування ФПГ.

In the article the main attention is given to a problem of attraction of external and internal sources of financing of financial and industrial groups. The detailed analysis of legislative regulation of creation and activity FIG in Russia is given. Is described and is analysed measures of state support FIG in Russia. The detailed analysis of sources external and internal financing FIG, in personally of external crediting and consolidated reporting, as the forms of self-financing FIG is made.

Постановка проблеми. Проблема, що розглядається у цій статті, пов'язана із можливістю залучення зовнішніх та внутрішніх ресурсів для діяльності фінансово-промислових груп.

Крім двох основних складових (виробничі підприємства і банки) у ФПГ зазвичай є виробнича і фінансова інфраструктури, що обслуговують діяльність перших. Проте усі вони в кращому

випадку об'єднані тим, що мають вигоду від спільної діяльності. У гіршому – один учасник просто паразитує на іншому. Власність при цьому ніяк не зачіпається, взаємодія відбувається тільки на рівні господарських зв'язків.

Проте це не означає, що інтереси окремих учасників завжди протилежні. В усіх них є бажання одержати або інвестиції у виробництво, або поповнення оборотного капіталу, або швидку вигоду, тобто є один спільний інтерес – державна підтримка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні дослідження та публікації, в яких розглядається поставлена проблема, можна сказати, що український капітал не йде в українське виробництво – не рентабельно. Тому особливістю створення промислово-фінансових груп є те, що їхній ініціатор, як правило, не орієнтується на фінансові ресурси своїх учасників. Кредитно-фінансові інститути в групах виступають або посередниками, або накопичувачами і розпорядниками чужих грошей. Джерела ж фінансування зовнішні.

У Росії з прийняттям закону “О финансово-промышленных группах” робляться спроби залучити у російські ФПГ російські ресурси. Щоб зацікавити банківський бізнес, передбачається право ЦБР знижувати банкам-учасникам ФПГ норми обов'язкового резервування. Звичайно, навряд чи ЦБР скористається цією нормою Закону, але для самих банків виникає зайвий привід зменшення свого податкового тягара. При цьому, щоб не виникнула “лазівка” для зловживань із боку самих комерційних банків – через створення “фінансових” ФПГ – законодавчо фіксується обов'язковість участі в групі і виробничих підприємств. Захід не дуже ефективний, але яскраво демонструє тенденції відходу фінансово-промислових груп від виробництва до комерційної (посередницької) і фінансової діяльності. Дефіцит же інвестиційних ресурсів – навіть шляхом створення ФПГ – сьогодні поки непереборний [1].

Для того, щоб всебічно розглянути механізм створення і функціонування фінансово-промислових груп, необхідно більш докладно зупинитися на їхньому законодавчому регулюванні.

Сьогодні створення і діяльність фінансово-промислових груп в Росії регулюється Федеральним законом “О финансово-промышленных группах” № 190-ФЗ від 30 листопада 1995 р. Цей документ не тільки розвинув і конкретизував деякі положення Указу Президента, що діяв раніше – № 2096 від 5 грудня 1993 р. “О создании финансово-промышленных групп в Российской Федерации” і ряду нормативних актів до нього, але і вніс істотні доповнення й обмеження в процедуру створення й організацію діяльності ФПГ.

Прийнятий закон не відходить від раніше визначених форм організації фінансово-промислової групи (ФПГ), проте обмеження щодо складу її можливих учасників значно змінилися. Якщо раніше вхід у ФПГ асоціаціям, спілкам і некомерційним об'єднанням, а також визначеному різновиду холдингових компаній був закритий, то тепер це обмеження зняте. Проте зафіксована обов'язковість участі виробничих підприємств і банків, що раніше припускалося саме собою. При цьому у ФПГ тепер не допускаються суспільні і релігійні організації [1].

З'явилася ще одна жорстка вимога – участь підприємства в діяльності тільки однієї групи. Цікаво, що проект закону готувався в Державному комітеті з промислової політики – органі, що реєструє ФПГ. Згодом сам же Госкомпром розпочав кампанію за скасування цієї вимоги. Його скасування необхідне насамперед відносно банківських структур: і без того гостра нестача виробничих інвестицій зараз посилюються внаслідок обмеження участі самих їх учасників.

Крім цього:

- знято обмеження на кількісний склад учасників ФПГ, на придбання групою акцій підприємств-учасників інших ФПГ і перехресне володіння акціями учасниками ФПГ;
- розширено і конкретизовано заходи державної підтримки.

Закон виходить із двох основних форм організації ФПГ: холдингу і спільної участі (під якою розуміють об'єднання капіталів, а не перехресне володіння ними).

Формулювання цілей статті. Цілями даної статті є аналіз внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування діяльності фінансово-промислових груп та державної підтримки ФПГ.

Виклад основного матеріалу. У свій час холдингові компанії викликали велику увагу, але широкого розвитку не одержали, тому що холдинг не зміг вирішити основні проблеми виробничих підприємств у нових (ринкових) умовах – проблеми фінансування й організацію інвестиційних потоків у виробництво. На основі ідеї холдингу і виникло поняття фінансово-промислової групи як об'єднання виробничого і банківського капіталів. Крім того, у ФПГ положення більш перспективне хоча б тому, що є відповідна державна підтримка, тобто переваги в бюджетному фінансуванні, державних гарантіях і оподатковуванні. І при цьому фінансово-промислова група – по суті, єдина форма, дозволена державою. Для значних промислових підприємств та їхніх партнерів, що бажають мати стабільний і відносно високий довгостроковий прибуток, це дуже важливо. Хоча статус ФПГ несумісний із статусом холдингової компанії, усе ж в економічному сенсі ФПГ є різновидом холдингу. Тому доцільно розглянути холдинг як аналогічну фінансово-промислову групу утворення.

Головними недоліками холдингів є численні обмеження діяльності і складу учасників холдингових компаній. Крім того, важливо згадати відсутність механізму фінансування й інвестування виробничих підприємств, що входять до складу холдингу: він утворився як виробниче об'єднання постдержавної власності. Створення холдингових компаній не припускалося і нині не припускається в сфері торгівлі товарами виробничо-технічного призначення і споживчих товарів, у сільськогосподарському виробництві, суспільному харчуванні і побутовому обслуговуванні населення, у транспортних галузях (крім залізничного і трубопровідного, а також між підприємствами, що здійснюють винятково міжнародні перевезення).

Однієї з важливих проблем, пов'язаних із створенням ФПГ, є державна реєстрація, що має сьогодні дуже складний дозвільний порядок і в зв'язку з цим викликає, як правило, найбільшу кількість проблем.

Для реєстрації ФПГ у Росії центральна компанія ФПГ, так чи інакше утворювана ініціаторами, надає в Державний комітет РФ з промислової політики необхідні для реєстрації документи:

- заявку на створення ФПГ;
- договір на створення ФПГ (виняток становлять ФПГ, утворені основним і дочірніми підприємствами);
- нотаріально засвідчені копії свідоцтва про реєстрацію установчих документів, а також копії реєстрів акціонерів (для АТ) кожного з учасників, включаючи центральну компанію ФПГ;
- висновок антимонопольного комітету (ГКАП РФ), Держкоммайна РФ;
- організаційний проект.

У деяких випадках можуть бути встановлені додаткові вимоги щодо складу необхідних для реєстрації ФПГ документів. Крім того, часто вимагають згоду місцевих адміністрацій, на території яких розташовані учасники, а іноді навіть і галузевих міністерств і відомств. Рішення про державну реєстрацію приймається в двомісячний термін на основі експертизи наданих документів. За результатами їхнього розгляду приймається рішення:

- про відмову в реєстрації;
- про повернення документів на доробку;
- про реєстрацію ФПГ.

У випадку ухвалення рішення про реєстрацію ФПГ видається свідоцтво, що містить повне найменування ФПГ з обов'язковим введенням слів "фінансово-промислова група". При цьому використання слів "фінансово-промислова" у найменуванні будь-якої юридичної особи, крім центральної компанії ФПГ, не допускається. "Центральна компанія – юридична особа, заснована всіма учасниками договору про створення ФПГ або основним відносно них товариством, уповноважена у силу закону або договору на ведення справ ФПГ" [1]. Законодавство припускає реєстрацію центральної компанії не тільки як фінансового інституту (що рекомендується правом), але й у будь-яких інших формах, включаючи банк, асоціацію тощо.

В умовах чинного зараз законодавчого простору РФ форма, що рекомендується компанії, вкрай невідгідна. Адже "інвестиційний інститут здійснює свою діяльність із цінними паперами як виняткову" [2]. Це обмеження звужує можливі функції такої центральної компанії у ФПГ, що зокрема виступає від імені групи "у питаннях, пов'язаних із її діяльністю". Економічно доцільно

бачити на чолі ФПГ банк або значне виробниче підприємство. Основною функцією центральної компанії в ланцюжку, іменованому ФПГ, є участь від імені учасників групи у відношеннях, пов'язаних із створенням і діяльністю ФПГ. Крім того, існуюче законодавство передбачає ведення консолідованого обліку, балансу і звітності ФПГ центральною компанією групи. У повноваження компанії входять також підготування щорічних звітів про діяльність всього об'єднання і виконання окремих банківських операцій (якщо це не суперечить законодавству). Інші види діяльності центральної компанії ФПГ установлюються її статутом, а також договором про створення ФПГ.

1. Аналіз державної підтримки ФПГ в Росії

Роль фінансово-промислових груп не вичерпується залученням інвестицій у виробничу сферу, проте саме таке завдання є основним як за російським законодавством, так і для ініціаторів створення ФПГ. Правова політика держави полягає у створенні найбільш сприятливих умов для стратегічних інвесторів, що вважається одним із вирішальних чинників для розвитку такого роду конгломератів. При цьому, незважаючи на широкий спектр пільг, наданих учасникам фінансово-промислових груп, уряду усе ж вдалося виключити найбільш "дорогі" з пропозицій промисловців. Залік заборгованості підприємств-учасників ФПГ в умовах інвестиційного конкурсу, право самостійного визначення термінів амортизації, управління державними пакетами акцій, державні гарантії й інвестиційні кредити – усе або майже все це вже було в президентському Указі 1993 року. І зараз можна уже вважати доведеним, що такий "асортимент" пільг не зміг стати настільки привабливим, наскільки це потрібно для промислової частини ФПГ. Іншими словами, напрошується висновок: будь-яка ФПГ – це насамперед "штучний товар", і держава підходить і надалі буде підходити до надання пільг фінансово-промислової групі тільки індивідуально.

Тому нижченаведений аналіз заходів державної підтримки має дуже загальний і деякою мірою навіть абстрактний характер. Отже, право передбачає такі форми стимулювання ФПГ:

1. "Залік заборгованості учасника ФПГ, акції якого реалізуються на інвестиційних конкурсах, в обсязі передбачених умовами інвестиційних конкурсів інвестицій для покупця – центральної компанії тієї ж ФПГ" і "передача в довірче управління центральної компанії ФПГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників цієї ФПГ". З введенням даної міри наміри уряду виглядають досить прозоро. Тактична задача – поповнення бюджету за будь-яку ціну, навіть за рахунок дешевих розпродажів державних підприємств не відтісняє одну з найбільш довгострокових цілей: створення фінансово-промислових груп. Але сама ситуація виглядає дуже парадоксально тому, що, по-перше, через плачевний стан бюджету власності в державі практично не залишилося (практично усе пішло "з молотка"). По-друге, як правило, офіційно зареєстрованим ФПГ дуже важко добитися, щоб їх включили до складу учасників інвестиційних конкурсів з продажу акцій. Водночас не занесений в жодні держреєстри "Сургутнефтегаз" без особливих проблем погашає мільярдну заборгованість підприємств свого об'єднання. Аналогічно, Зауральські ФПГ довго домагаються права на одержання в управління пакета акцій своїх дочірніх компаній, а московські банки без особливих проблем одержують контрольні пакети цих компаній на столичних заставних аукціонах.

2. "Надання учасникам ФПГ права самостійно визначати терміни амортизації устаткування і накопичення амортизаційних відрахувань та скерування отриманих коштів на діяльність ФПГ". Це дійсно достатньо ефективний захід, що дозволяє "заощадити" кошти на розвиток ФПГ.

3. "Надання державних гарантій для залучення різноманітного роду інвестицій". Сьогодні можна сказати, що ця стаття державної підтримки, бажана для будь-якої ФПГ, є головною і найбільш дієвою. Її роль набагато вища, чим державне кредитування. Остання не працює за відомою причиною – у держави немає грошей. Проте держгарантії є "ласим шматком" для будь-якої ФПГ. Інша справа, що одержати їх дуже важко. Розраховувати на неї можуть, мабуть, тільки "продержавні" фінансово-промислові групи, що мають відповідне лобі в органах державного управління.

4. "Можливість надання банкам-учасникам ФПГ, що здійснюють в ній інвестиційну діяльність, пільги, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування, зміна інших нормативів із метою підвищення їхньої інвестиційної активності". Ця міра спрямована на притягнення вітчизняних ресурсів у фінансово-промислові групи. ЦБР надано право знижувати банкам – учасникам ФПГ

норми обов'язкового резервування. Проте дотепер такий метод стимулювання розвитку ФПГ не застосовувався. Це пов'язано насамперед із тим, що у діяльності груп беруть участь, як правило, великі банки, що одночасно є основними операторами фондового ринку.

5. "Можливість ведення консолідованого обліку". Це, мабуть, із усіх визначених державою заходів підтримки ФПГ найбільш перспективний й ефективний.

2. Інші джерела фінансування діяльності учасників ФПГ

Склад прямих зовнішніх і внутрішніх джерел фінансування діяльності фінансово-промислової групи й окремих її учасників достатньо обмежений і здебільшого зводиться до звичайного для російської економіки набору інструментів, застосовуваних при інвестуванні у будь-яке інше господарське товариство. Ці джерела загальновідомі та доступні кожному галузевому підприємству.

1. Зовнішнє кредитування

ФПГ або окремих її учасників під гарантію банку групи, заставу частини своїх активів або гарантування з боку третіх осіб спроможні одержати кредит. Пільгова процентна ставка або умови надання і повернення можливі лише у випадку, коли позичальником є велика фінансово-промислова структура, що володіє значними виробничими потужностями. Відповідно ризик неповернення кредиту знижується: частина активів учасників ФПГ у разі продажу покриє будь-яку дебіторську заборгованість. Крім того, самий позичальник, іменований "ФПГ", у силу свого найменування може розраховувати на пріоритетне кредитування з боку банківських організацій. А оскільки сам процес створення групи потребує лобювання в органах державної влади, то центральна компанія або інший учасник ФПГ може розраховувати на певну протекцію від них.

З іншого боку, варто мати на увазі і те, що комерційні банки дотепер ставляться до виробника як до другосортного позичальника: низька рентабельність діяльності при, як правило, сумнівних перспективах своєчасної реалізації продукції. Конкретним підтвердженням плачевного досвіду такого співробітництва банку з промисловістю є результати діяльності Московського міжрегіонального комерційного банку (ММКБ), колишнього відділення Промстройбанка, що за всіма рейтингами ММКБ входив до першої двадцятки найбільших банків Росії. Кредитуючи в пріоритетному порядку оборонні підприємства, фінансування яких здійснюється державою, банк улітку 1996 року був ліквідований. Відсутність у бюджеті коштів на розрахунки за держзамовленнями призвела до того, що оборонні підприємства не змогли розрахуватися за отримані кредити. При цьому спеціально створена ЦБР комісія з виведення з кризи ММКБ працювала більше року. Іншими словами, протягом усього зазначеного терміну держава так і не змогла розрахуватися зі своїми оборонними підрядчиками, а останні, відповідно, – із ММКБ.

2. Внутрішнє кредитування і перерозподіл тимчасово вільних ресурсів учасників групи.

Внутрішнє кредитування пов'язане насамперед із фінансуванням із боку комерційного банку або іншого кредитно-фінансового інституту, що входять до складу групи. Крім банківського кредиту (як правило, пільгового), безоплатного фінансування і позичок, а також спонсорської допомоги, добродійних акцій і різноманітного роду спільної діяльності, у межах групи є і можливість використання такого інструмента, як перерозподіл фінансових ресурсів між учасниками. Таке "кредитування" тимчасово вільними коштами організовується зазвичай центральною компанією і виходить або від високорентабельного виробничого підприємства (наприклад, Магнітогорський металургійний комбінат у складі ФПГ "Магнітогорська сталь"), або за допомогою його дочірніх фірм, або від організацій типу інвестиційного фонду, або страхових компаній (концерн Гермес у ФПГ "Швидкісний флот").

Проте на практиці такого роду внутрішнє фінансування зустрічається вкрай рідко з трьох основних причин.

По-перше, більшість ФПГ є "формальними" і власні інтереси високорентабельних учасників переважають над інтересами інших, а центральна компанія жодних реальних важелів керування капіталами не має.

По-друге, окремі учасники ФПГ, що володіють вільними фінансовими активами, як правило, не мають цих коштів в обсягах, необхідних для організації нормального інвестиційного процесу.

По-третє, інфраструктурні утворення типу фонду або страхової компанії, якщо вони не є залежними від іншого учасника ФПГ, вступають у групу насамперед з ціллю одержання гарантованого і стабільного прибутку від накопиченого капіталу. Відповідно, вони орієнтуються на пільгове інвестування (їм треба "відпрацювати" обіцяні перед вкладниками або передбачені нормами резерву кошти).

3. Традиційне державне фінансування і разові державні інвестиції.

Орієнтація фінансово-промислової групи на ці джерела надходження коштів не може розглядатися відразу після створення. Якби перше було можливо в потрібному обсязі і в необхідні терміни, то створювати ФПГ узагалі не було би сенсу. Другі ж є настільки епізодичними і потребують стільки сил і коштів, що орієнтація групи на них приречена на невдачу діяльності ФПГ.

4. Використання цінних паперів і боргових зобов'язань.

Випуск і розміщення цінних паперів (акцій, облігацій та ін.), а також вексельних та інших аналогічних зобов'язань можуть бути ефективними тільки у тому випадку, якщо емітентом їх є ФПГ, що має у своєму складі підприємства, "що котируються" на заході: сировинні виробництва і природні монополісти.

3. Консолідована звітність як форма самофінансування ФПГ

Процес створення теперішніх ФПГ в Росії йде за двома основними напрямками: об'єднання з метою виробництва переважно одного визначеного товару або формування ФПГ за типом галузі (підгалузі).

При формуванні ФПГ за першим напрямком – із метою виробництва визначеного товару або групи товарів – очевидно буде можливість уразливості групи як такої: конкуренція на ринку може витіснити ФПГ із нього. Особливо це стосується її центральної компанії. При цьому інші учасники, що мають можливість зберігати самостійність поза діяльністю у межах ФПГ, є більш стійкими до коливань ринкової кон'юнктури (за умови, звичайно, що вони не є фактичними додатками ФПГ, а можуть паралельно з участю в ній диверсифікувати власну виробничу діяльність). Проте будь-яка самостійність, а водночас і незалежність будь-якого учасника від самої ФПГ загалом істотно обмежується принципом солідарної відповідальності їх за зобов'язаннями центральної компанії.

При формуванні ФПГ за типом визначеної галузі з диверсифікованою діяльністю постає проблема складності прийняття рішень її керуючим центром: проблема синхронізації взаємодії всіх учасників ФПГ. Проте, з іншого боку, досягається велика стійкість на ринку ФПГ загалом. У будь-якому випадку формування конкретної ФПГ може йти як за вищевказаними шляхами, так і при їхньому різноманітному сполученні. З погляду структурної організації ФПГ цілі і способи її формування визначають насамперед те, як мають бути об'єднані активи учасників і, як наслідок, яким має бути консолідований баланс учасників ФПГ.

При утворенні ФПГ для виробництва одного вузького кола товарів очевидна принципова можливість виділення учасниками ФПГ певної частки власних активів, що необхідні для здійснення діяльності групи. Співвідношення між "об'єднаними" і "необ'єднаними" активами може вважатися визначальним фактором для встановлення співвідношення між діяльністю учасника у ФПГ та його можливою самостійною діяльністю, тобто поза нею. При утворенні ФПГ за галузевим типом очевидний великий ступінь об'єднання активів учасників аж до їхнього повного злиття. Це призводить до того, що консолідований баланс буде цілком містити баланси всіх учасників. І навпаки, будь-який учасник ФПГ має вести окремий від ФПГ баланс відносно частини власних активів, використовуваних поза діяльністю у ФПГ.

Такий принцип співвідношення балансу окремого учасника ФПГ і консолідованого балансу всієї групи, заснований на визначенні часток об'єднання активів учасників, є конструктивним для вирішення важливої проблеми – порядку включення в консолідований баланс ФПГ балансів банків, пенсійних фондів, страхових організацій та ін. Це пов'язано з тим, що, наприклад, структура бухгалтерського балансу комерційного банку загалом не відповідає структурі балансу виробничого або торгового підприємства. Відповідно у цьому випадку є дві різні схеми обчислення податків. Пенсійні фонди за визначенням є некомерційними організаціями. Отже, за необхідності включення в консолідований баланс ФПГ балансу комерційного банку варто обмежитися тією частиною банківського балансу, що відповідає використовуваній ним частці власних активів у діяльності ФПГ.

Визначення принципів ведення консолідованого балансу ФПГ може мати вирішальне значення для всієї організації фінансової діяльності ФПГ. Встановлена законом можливість визнання учасників ФПГ консолідованою групою платників податків і як наслідок – необхідність ведення зведеного (консолідованого балансу, обліку і звітності), повинна відкривати перед ними значні можливості щодо вільного маневрування власним капіталом та істотно знижувати собівартість кінцевого продукту. У чому ж конкретно ці можливості виражаються? Зараз основними факторами, що збільшують собівартість виробництва, можна назвати, по-перше, систематичні неплатежі контрагентів і, по-друге, значні податкові відрахування. Розглянемо кожний із них окремо. Об'єднання активів учасників ФПГ і ведення консолідованого балансу має сприяти зменшенню неплатежів як усередині ФПГ, так і відносно групи "зовнішніх" контрагентів. Зведений баланс може дозволити вести централізований облік однорідних капіталомістких витрат (на транспорт, енергетику) щодо всієї ФПГ загалом, що разом із взаємозаліком неплатежів дає можливість уникнути неефективного розпилення інвестиційних ресурсів. Другий чинник, що збільшує собівартість кінцевого продукту діяльності ФПГ – податкові відрахування. Сучасна ринкова економіка гостро ставить проблему раціонального податкового планування як одну з основних задач, від вирішення якої багато в чому залежить ефективність самого виробництва. Статус ФПГ як консолідованого платника податків, що має зведений баланс, може виявитися дієвим інструментом фінансового менеджменту. Його послідовне використання здатне зробити собівартість виробництва значною мірою передбачуваною величиною. У чому конкретно це виражається? Насамперед, відповідно до ст. 15 Закону РФ про ФПГ як один з чинників державної підтримки їхньої діяльності передбачена можливість надання учасникам права самостійно визначати терміни амортизаційних відрахувань із скеруванням "зеконотомлених" коштів на розвиток ФПГ. Про те, як визначення термінів амортизації устаткування впливає на собівартість кінцевої продукції, відомо. Хотілося б лише підкреслити важливість того факту, що проведення подібної процедури послідовно на всіх стадіях виробництва може мати набагато більший кумулятивний ефект порівняно з тим результатом, що дає проведення цієї процедури на окремому підприємстві. Ця кумулятивність виражається так. Статус консолідованого платника податків дозволяє центральній компанії ФПГ насамперед безперешкодно перерозподіляти власні і залучені ресурси відповідно до потреб, що виникають у діяльності ФПГ. Ця свобода переміщення активів усередині ФПГ виражається в тому, що власні кошти у межах групи можуть перерозподілятися між формально різними юридичними особами. При цьому таке переміщення коштів не має супроводжуватися відповідними відрахуваннями до бюджету податку з прибутку і податку на додану вартість. Поза ФПГ будь-яке переміщення коштів від однієї юридичної особи до іншої без податкового обкладення, якщо тільки це не банківська позичка, має оформлятися або як авансовий платіж, або як тимчасова фінансова допомога. Проте в обох випадках усе це потребує відрахування до бюджету і ПДВ, і податку з прибутку. Виняток становить переміщення коштів відповідно до договору про спільну діяльність, але можливості використання такого роду договорів дуже обмежені. Це пов'язано з безліччю формальних умов застосування договорів про спільну діяльність, при порушенні яких зазначені податки стягуються з нарахуванням штрафних санкцій.

Отже, володіння акціями учасників ФПГ, що є стосовно неї дочірніми або залежними підприємствами, дає можливість розглядати центральну компанію ФПГ як інвестиційний інститут. Право ведення консолідованого обліку балансу повинно дозволяти центральній компанії безперешкодно (із погляду податкового законодавства) розподіляти власні і залучені ресурси між учасниками ФПГ. Це, у свою чергу, дає можливість говорити про центральну компанію як про центр формування прибутку і розподілу інвестицій усередині ФПГ. Тобто, центральна компанія стає по суті інвестиційним інститутом, не будучи при цьому комерційним банком.

Можливість безперешкодного переміщення коштів усередині ФПГ є дуже актуальним тому, що статус консолідованого платника податків повинний дозволити групі при веденні податкового планування обмежуватися не тільки визначенням термінів амортизації, але й використовувати описані вище податкові пільги.

Висновки. Проаналізувавши процеси створення та функціонування фінансово-промислових груп, можна зазначити, що:

- створення ФПГ можна розглядати як спробу російських підприємців та економістів за рахунок об'єднання зусиль перебороти або принаймні пом'якшити об'єктивні труднощі мобілізації ресурсів, особливо інвестиційних, в умовах кризи російської економіки. Дана спроба є раціональною, оскільки використовується "м'яка" договірна форма ФПГ відповідає домінуючій російсько-радянській діловій культурі керівників підприємств, їхньому прагненню забезпечити максимальну самостійність, боязні контролю з боку власника або кредитора. Вхідження у ФПГ, принаймні на початковому етапі, практично нічим не загрожує діючим менеджерам, на відміну від вхідження в холдинг або згоди на зовнішнє управління;

- створення ФПГ у її теперішніх формах по суті є лише офіційне і привселюдне оформлення факту щодо тісного і тривалого співробітництва між її засновниками – промисловими підприємствами і фінансовими структурами – або заявки на таке співробітництво. Але в даному випадку, як і в багатьох інших, формальна реєстрація відношень – не безглуздий акт: вона є стимулом до їхньої раціоналізації, зміцнення і тривалого збереження;

- для банків і інших фінансових структур вхідження у ФПГ є заявкою на постійний моніторинг фінансового стану та інвестиційних проєктів своїх промислових партнерів і контроль за їхніми грошовими потоками. Для промислових підприємств – заявкою на пріоритетне кредитування, розрахункове, консультаційне й інше обслуговування з боку "своїх" банків;

- для лідируючого учасника ФПГ (байдуже – банку, промислового підприємства або іншого економічного агента) створення групи в ряді випадків є юридичним оформленням своєї "зони впливу" у якійсь сфері або галузі економіки. Для всіх інших її членів – визнанням свого підпорядкування стосовно лідера. Не випадково є приклади, коли створення деякої моногалузевої ФПГ виступає стимулом до офіційного поділу сфер впливу в даній галузі й утворенню в ній ще декількох груп;

- багато російських ФПГ є проміжним етапом при формуванні більш жорстких структур фінансово-промислової кооперації й інтеграції, зокрема, холдингових;

- часто створення ФПГ фактично являє собою заявку на державну підтримку. Незважаючи на те, що вона для ФПГ мінімальна або навіть номінальна, така заявка, за логікою керівників підприємств, має сенс. По-перше, пільг немає, але їх постійно очікують, оскільки на словах ФПГ підтримують усі державні органи і політичні сили незалежно від їхньої орієнтації. По-друге, створення ФПГ – це засіб зробити більш помітними для федеральних органів підприємства, що входять до складу ФПГ та їх проблеми і тим самим підвищити шанси на індивідуальні пільги;

- утворення ФПГ для промислових підприємств може бути одним із засобів налагодження їх відносин із регіональними органами влади. Можливості тут найрізноманітніші – міжрегіональний або, навпаки, підкреслений регіональний склад учасників, запрошення до співробітництва столичних банків або відмова від нього та ін.

1. О финансово-промышленных группах / Закон РФ от 30.11.95. № 190-ФЗ. 2. Положения о выпуске и обращении ценных бумаг и фондовых биржах / Постановление Правительства РФ от 28.12.1991 № 78.